

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/32/148-154>

Bətulə Tarverdiyeva
Naxçıvan Dövlət Universiteti
magistrant
alibettar26@gmail.com

İBTİDAİ ARAŞDIRMA

Xülasə

Cinayətkarlığa qarşı mübarizə və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi törədilmiş cinayətlərin və onu törədən şəxslərin aşkar edilməsini, sübutların toplanmasını və cinayət-prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hərəkətlərin aparılmasını tələb edir. Bütün bu hərəkətlərin yerinə yetirilməsi təhqiqat və istintaq orqanlarına həvalə edilmişdir. Məqaləmdə Azərbaycan Respublikasında polis, prokurorluq, gömrük kimi orqanların ibtidai araşdırmanın təkmilləşdirilməsində rolunu xüsusi qeyd edərək ibtidai araşdırmanın təcrübədə formalaşaraq inkişaf etdiyini xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Çünki ibtidai araşdırma cinayətkarlıqla mübarizədə təməl mərhələ rolunu oynamaqla cinayətlərinin üstünün açılmasının mənbəyidir, məhkəməyədək icraatdır. Cinayətkarlığa və hüquq pozuntularına qarşı mübarizənin kəsərliliyinin daha da artırılmasında məhz bu orqanların qarşılıqlı fəaliyyəti, təcrübələrini paylaşib qanunvericiliyin formalaşmasına təsiri danılmazdır. Savadlı və güclü taktiki biliklərə malik təhqiqatçı və müstəntiqlər ibtidai araşdırma zamanı cinayətin üstünü açaraq tək cə cəmiyyət üçün deyil, ədalət üçün öz sözlərini demiş olurlar. İbtidai araşdırma cinayət işinin açılmasında və cinayətkarın cəzalandırılmasında məhkəməyə apan, məsuliyyət, səy, əmək tələb edən yoldur.

Açar sözlər: cinayət, ibtidai araşdırma, cinayətkarlıq, təhqiqatçı, müstəntiq, ibtidai araşdırma, məcallə, mərhələ

Batula Tarverdiyeva
Nakhchivan State University
master student
alibettar26@gmail.com

Primary research

Abstract

The fight against crime and the implementation of justice require the detection of committed crimes and their perpetrators, collection of evidence and other actions provided for in the criminal procedural legislation. The performance of all these actions is entrusted to the investigation and investigative bodies. In my article, I would like to highlight the role of the police, prosecutor's office, and customs in the improvement of the preliminary investigation in the Republic of Azerbaijan, and emphasize that the preliminary investigation is formed and developed in practice. Because the preliminary investigation plays the role of the basic stage in the fight against crime and is the source of the discovery of crimes, it is a pre-trial proceeding. The interaction of these bodies, sharing their experiences and the influence on the formation of legislation is undeniable in further increasing the effectiveness of the fight against crime and law violations. Educated and strong tactical knowledge investigators and investigators solve the crime during the preliminary investigation and say their words not only for the society, but for justice. The preliminary investigation is the path leading to the court in opening a criminal case and punishing the criminal, which requires responsibility, effort, and labor.

Keywords: crime, preliminary investigation, criminality, investigator, investigator, preliminary investigation, code, stage

Giriş

İbtidai araşdırma cinayət işi üzrə təhqiqat və ibtidai istintaq növündə məhkəməyədək aparılan icraatdır. İbtidai araşdırmanın həyata keçirilməsində əsas məqsəd sübut edilməli olan halların müəyyən edilməsi, sübut bazasının formalaşdırılması, işin məhkəməyə göndərilməsi üçün hazırlanmasıdır. Təhqiqat cinayətin izlərini müəyyən etmək, törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlərin açılması və cinayətkarın aşkar edilməsi üçün təxirəsalınmaz əməliyyat-axtarış tədbirləri aparmaq məqsədi ilə cinayət-prosessual qanunla müəyyən edilmiş orqanlar və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətdir. İbtidai istintaq ibtidai araşdırmanın ikinci mərhələsidir, bu mərhələdə təqsirləndirilən şəxsi məhkəməyə vermək üçün cinayət işi faktiki hallara uyğun olaraq dəqiq, tam və hərtərəfli tədqiq edilir. İbtidai istintaq yolu ilə cinayətlərin açılması, cinayət törətməkdə olan şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və beləliklə, işin məhkəmədə mahiyyəti üzrə baxılmasına tam şərait yaradılması təmin edilir.

Təhqiqat ibtidai araşdırmanın növü kimi aşağıdakı şəkildə aparılır:

- İbtidai istintaqın məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

- Böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Cinayət işləri üzrə təhqiqatı aşağıdakı təhqiqat orqanları və şəxslər aparırlar:

- Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının (təhqiqat orqanlarının) təhqiqatçıları – Azərbaycan Respublikasının həmin müvafiq icra hakimiyyəti orqanları müstəntiqlərinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayət işləri üzrə

- Rəhbərlik etdikləri hərbi hissələrin, hərbi idarələrin (müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aid hərbi hissələr və hərbi idarələr istisna olmaqla), cəzaçəkmə müəssisələrinin, həbs yerlərinin, dəniz gəmilərinin yerləşdiyi ərazidə (ərazi üzrə) törədilmiş cinayətlərə dair cinayət işləri üzrə – müvafiq olaraq təhqiqatçı səlahiyyətlərini həyata keçirən hərbi hissə komandirləri, hərbi idarə rəisləri, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya həbs yerlərinin rəisləri, dəniz gəmilərinin kapitanları və digər müvəkkil edilmiş şəxslər; əks-kəşfiyyat fəaliyyətinin təminatını, həyata keçirilən hərbi hissələrdə, hərbi idarələrdə təhlükəsizlik orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olan işlər üzrə –müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının təhqiqatçıları

- Müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aid hərbi hissələrin və hərbi idarələrin ərazisində hərbi qulluqçular tərəfindən və ya hərbi xidmət əleyhinə törədilmiş cinayətlərə dair işlər üzrə – müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təhqiqatçıları.

“Təhqiqat və ibtidai istintaq” qanunçuluğa ciddi əməl edilməsi, istintaqın keyfiyyətinin yüksəldilməsi və məhkəmənin çıxardığı hökmün ədalətli olması üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Müstəntiqin təhqiqat orqanı ilə qarşılıqlı əlaqəsi cinayət mühakimə icraatı vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə yönəldilmiş həmin orqanlar tərəfindən öz səlahiyyətləri həddlərində həyata keçirilən razılaşdırılmış fəaliyyəti başa düşülür. Qarşılıqlı əlaqələri olan orqanların fəaliyyəti qanuna ciddi riayət edilməklə istintaqın vaxtında və keyfiyyətli aparılmasına xidmət edir. Hər iki orqanın fəaliyyətinin razılaşdırılmış plan əsasında həyata keçirilməsi səmərəli nəticələrə səbəb olur. Cinayətlərin istintaqı zamanı müstəntiqin təhqiqat orqanı ilə qarşılıqlı əlaqəsi cinayət-prosessual idarədaxili normativ aktlara əsaslandırılmış formalarda həyata keçirilir.

Cinayət prosesinin mərhələləri sistemində ibtidai araşdırma mərhələsinin yerini onun aşağıdakı əlamətləri müəyyən edir:

1. İbtidai araşdırma, ilk növbədə, müstəqil prosesual mərhələ kimi çıxış edir, yəni bu mərhələnin zəruri elementləri varır. Belə ki, hər bir prosesual mərhələnin özünəməxsus davam etmə müddəti olmalıdır. İbtidai araşdırmanın formasından asılı olaraq ibtidai istintaq və təhqiqat müddətləri qanunla müəyyən edilmişdir. Həmçinin hər bir mərhələnin xüsusi subyekt dairəsi olur. İbtidai araşdırma mərhələsində subyekt dairəsi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs olmaqla ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı kimi spesifik subyektlər də mövcuddur. Hər bir yekun prosesual qərarı və ya aktı olmalıdır. İttiham aktı yalnız ibtidai araşdırma mərhələsində tərtib edilən bariz prosesual aktdır.

2. İbtidai araşdırma mərhələsində cinayət-prosessual fəaliyyətin əsas hissəsi səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu əlamət ibtidai araşdırmanı həyata keçirmək hüququ olan subyektlərin dairəsini müəyyən edir. İbtidai araşdırma təhqiqatçı, müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən həyata keçirilir.

3. İbtidai araşdırma mərhələsində həyata keçirilən cinayət-prosessual fəaliyyət qanunla ciddi şəkildə tənzimlənir. Bu əlamət ibtidai araşdırmanın normativ bazasına və leqallıq kriteriyalarına işarə edir. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin həm ümumi, həm də xüsusi hissəsinin normalarının əhəmiyyətli hissəsi ibtidai araşdırma mərhələsinin hüquqi tənzimlənməsinə yönəlmişdir.

4. İbtidai araşdırmanın spesifik təyinatı cinayət mühakimə icraatının ümumi təyinatı ilə uzlaşır. Əgər ibtidai araşdırma mərhələsində cinayətdən zərərçəkmiş şəxslərin pozulmuş hüquqları və qanuni maraqları bərpa edilməzsə və ya onların bərpa edilməsi üçün zəruri zəmin yaranmazsa, eləcə də təqsirsiz şəxslər cinayət təqibinə məruz qalarsa, cinayət mühakimə icraatının məqsədinə nail olmadan söhbət gedə bilməz.

İbtidai istintaq dar mənada təhqiqat, amma geniş mənada həm təhqiqat, həm də istintaq formasında aparılır. Təhqiqat demək olar ki, müstəqil şəkildə çox az sayda cinayət işlərində ibtidai istintaqın əvəzində aparılır. Belə olduğu hallarda təhqiqat materialları üzrə tərtib edilmiş yekun protokol ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təsdiq edildikdən sonra mahiyyət üzrə baxılmaq üçün toplanmış materiallarla bir yerdə məhkəməyə göndərilir.

Bütün bunlarla yanaşı, cinayət işinin istintaqı təhqiqat aparılmadan, birbaşa əvvəldən axıra qədər, ancaq ibtidai istintaq formasında aparıla bilər və bu cinayət-prosessual qanunvericiliyə tam uyğun şəkildə həyata keçirilmiş kimi sayılır. Cinayət-prosessual qanunvericiliyin təhlili və analizi əsasında demək olar ki, cinayət mühakimə icraatında təhqiqatla ibtidai istintaq arasında elə bir prinsiplə fərq yoxdur. Bu, ondan irəli gəlir ki, ibtidai istintaq kimi təhqiqat da cinayət prosesinin ümumi prinsiplərinə və tələblərinə əsaslanan, qarşıda duran eyni vəzifələrin həyata keçirilməsinə həsr olunmuş prosesual fəaliyyətdir. Çünki hər iki fəaliyyət zamanı əldə edilən məlumatlar son nəticədə məhkəmə sübutları kimi qiymətləndirilir.

Bununla belə ibtidai istintaq və təhqiqat arasında bir sıra fərqlər vardır. Onların arasında mövcud olan fərqlərin şərhinə hüquq ədəbiyyatında da geniş rast gəlmək olur. Təhqiqatla ibtidai istintaqı fərqləndirən əlamətləri aşağıdakı şəkildə göstərmək olar:

a. İbtidai istintaq qanunla qabaqcadan müəyyən edilmiş vəzifəli şəxs olan müstəntiq tərəfindən aparılır. İstintaq aparmaq, cinayətin törədilməsinə kömək edən şəraiti və səbəbi müəyyən etmək müstəntiqin əsas və yeganə vəzifəsinə təşkil edir. Amma təhqiqatın aparılması buna səlahiyyəti olan inzibati orqanın və vəzifəli şəxsin malik olduğu funksiyanın həyata keçirilməsində yeganə hal deyil, yalnız onun bir formasını əhatə edir;

b. İbtidai istintaq orqanı qarşısında duran vəzifələri həyata keçirərkən prosesual fəaliyyətlə məşğul olurlar. Bundan fərqli olaraq təhqiqat orqanlarının fəaliyyəti isə həm prosesual, həm də qeyri-prosessual fəaliyyətlə xarakterizə olunur. Belə ki, təhqiqat orqanları istintaq hərəkətləri aparmaqla yanaşı əməliyyat-axtarış tədbirlərini də həyata keçirirlər;

c. İbtidai istintaqla təhqiqat istintaq aidiyyətinə görə də bir-birindən fərqlənirlər. Təhqiqat orqanlarının istintaq aidiyyətini ən çox idarəçilik və ictimai qaydalar sahəsində törədilən cinayətlər təşkil edir. Amma ibtidai istintaq orqanlarının istintaq aidiyyətinə isə daha yüksək ictimai təhlükə törədən (ağır və xüsusilə ağır cinayətlər), istintaqın aparılması cəhətdən mürəkkəb və xüsusi metodikanın hazırlanmasını tələb edən, habelə bu və ya digər orqanların inzibati fəaliyyəti ilə az əlaqədar olan cinayətlər aiddir;

d. Təhqiqat və ibtidai istintaq bu prosesi aparan şəxslərin prosesual müstəqillik dərəcəsi ilə də bir-birindən, demək olar ki, ciddi surətdə fərqlənirlər, çünki təhqiqat orqanlarından fərqli olaraq, cinayət-prosessual qanunvericilik müstəntiqə prosesual cəhətdən daha geniş hüquqlar və buna münasib müstəqillik verir.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin: 7.0.24-cü maddəsində qeyd edilmişdir ki, müstəntiq öz səlahiyyətləri daxilində bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparan şəxsdir. 85-ci maddəsində göstərilir ki, cinayət təqibini həyata keçirərkən müstəntiq qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosessual qərarlar qəbul edir, istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirir. 85.3-cü maddəsinə görə cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparan müstəntiq istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri qanuni və vaxtında aparmağa borcludur. 85.5-ci maddəsinə görə ibtidai istintaq apararkən müstəntiq təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, qətimkan tədbirinin seçilməsi, dəyişdirilməsi və ya ləğv edilməsi, cinayətin tövsifi, ittihamın həcmi, işin icraatına xitam verilməsi və ya məhkəməyə göndərilməsinə dair ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişi, yaxud qərarı ilə razılaşmadıqda öz əsaslandırılmış etirazını yuxarı prokurora göndərməyə haqlıdır. Bu halda yuxarı prokuror onun dəlilləri ilə razılaşır və aşağı prokurorun yazılı göstərişlərini ləğv edir və ya onun dəlilləri ilə razılaşmayaraq ibtidai istintaqın aparılmasını digər müstəntiqə tapşırır. Prokurorun yazılı göstərişlərindən edilən etiraz bu göstərişlərin icrasını dayandırır.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin: 86.1-ci maddəsinə görə cinayət təqibini həyata keçirərkən təhqiqatçı qanunun tələblərini rəhbər tutaraq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişlərinə və öz daxili inamına əsaslanaraq, zəruri prosessual qərarlar qəbul edir, öz səlahiyyətləri daxilində istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirir. 86.3-cü maddəsinə əsasən cinayət təqibini həyata keçirən təhqiqatçı səlahiyyətləri daxilində istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri qanuni və vaxtında aparmağa borcludur. 86.6-cı maddəsində qeyd edilmişdir ki, cinayət işi prokuror və ya müstəntiq tərəfindən icraata qəbul olunduqdan sonra təhqiqatçı ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərini, habelə müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirlərini yalnız prokurorun və ya müstəntiqin göstərişləri ilə işlədiyi təhqiqat orqanı vasitəsilə həyata keçirir. 86.9-cu maddəsinə görə isə təhqiqat orqanının rəhbəri təhqiqat orqanı əməkdaşlarının bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməsini, məhkəmənin, prokurorun, müstəntiqin və təhqiqatçının qərar, göstəriş və ya tapşırıqlarının icrası üçün müvafiq tədbirlər görülməsini təşkil edir, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təhqiqat və əməliyyat-axtarış orqanlarının fəaliyyətində qanunların icra və tətbiqini yoxlamaq imkanını təmin edir.

«Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun və həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 25 avqust tarixli Fərmanı ilə təhqiqat orqanlarının siyahısı və fəaliyyət dairəsi müəyyən edilmişdir. Hal-hazırda aşağıdakılar Azərbaycan Respublikasının təhqiqat orqanları hesab edilir:

- Daxili işlər, milli təhlükəsizlik, dövlət sərhəd xidməti, vergi, gömrük və fəvqəladə Hallar Nazirliyinin orqanları və bu orqanların müstəntiqlərinin səlahiyyətinə aid edilən cinayət işləri üzrə;
- Rəhbərlik etdikləri hərbi hissələrin, hərbi idarələrin, cəzaçəkmə müəssisələrinin, həbsdə saxlanılma yerlərinin, dəniz gəmilərinin yerləşdiyi ərazidə (ərazi üzrə) törədilmiş cinayətlərə dair cinayət işləri üzrə müvafiq olaraq təhqiqatçı səlahiyyətlərini həyata keçirən hərbi hissə komandirləri, hərbi idarə rəisləri, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya həbsdə saxlanılma yerlərinin rəisləri, dəniz gəmilərinin kapitanları və digər müvəkkil edilmiş şəxslər;
- Əks-kəşfiyyat fəaliyyətinin təminatını həyata keçirən hərbi hissələrdə, hərbi idarələrdə təhlükəsizlik orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olan işlər üzrə - Hərbi Əks-Kəşfiyyat Xidməti orqanlarının təhqiqatçıları.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 215-219-cu maddələrində cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılmasının bir sıra qaydalarını müəyyən edilmişdir. Belə ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir. Müharibə cinayətlərinə və hərbi xidmət əleyhinə olan cinayətlərə dair, habelə hərbi qulluqçular tərəfindən törədilmiş cinayətlərə dair

işlər üzrə ibtidai istintaq hərbi prokurorluq tərəfindən aparılır. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həmin işin bir neçə istintaq orqanına aid olduğu müəyyən edildikdə, ibtidai istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv aparılması üçün Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun, onun müavinlərinin, habelə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən müvafiq səlahiyyət verilmiş ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun əsaslandırılmış qərarı əsasında: prokurorluğa və Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına aid olan cinayət işi üzrə prokurorun və ya prokurorluğun müstəntiqinin rəhbərliyi ilə birgə istintaq qrupu yaradılır; Azərbaycan Respublikasının bir neçə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aid olan cinayət işi üzrə cinayətin ağırlıq dərəcəsi asılı olaraq həmin orqanların müstəntiqlərindən ibarət birgə istintaq qrupu yaradılır və onun rəhbəri müəyyən edilir. Bu Məcəllənin tələblərinə uyğun olaraq başlanmış cinayət işi üzrə istintaq aparın orqanın səlahiyyətinə aid olmayan cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətləri sonradan aşkar edildikdə, toplanmış materialların həcmnin böyüklüyü və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu işin istintaqını gecikdirdiyi və başqa formada çətinlik yaratdığı müstəsna hallarda cinayət təqibinin səmərəliliyini və istintaq müddətlərinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun əsaslandırılmış qərarı ilə istintaqın davam etdirilməsi həmin orqana həvalə edilə bilər. İbtidai araşdırma cinayətin törədildiyi yer üzrə (inzibati ərazi vahidi üzrə) aparılır. Cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraatın hərtərəfli, tam, obyektiv və vaxtında aparılmasını təmin etmək məqsədi ilə ibtidai araşdırma Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun, Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikası prokurorunun qərarı əsasında cinayətin aşkar olunduğu, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, habelə şahidlərin əksəriyyətinin olduğu yer üzrə də aparıla bilər.

İbtidai araşdırma zamanı ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin başqa ərazidə aparılması zərurəti yarandıqda müstəntiq aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirmək hüququna malikdir:

✓ öz qərarı ilə bu hərəkətlərin aparılmasını şübhəli, təqsirləndirilən şəxs və ya şahidlərin əksəriyyətinin olduğu yer üzrə müstəntiqə, yaxud təhqiqatçıya həvalə etmək;

✓ təxirəsalınmaz hallarda həmin hərəkətləri təqsirləndirilən, şübhəli şəxs və ya şahidlərin əksəriyyətinin olduqları yer üzrə həmin ərazidə ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora məlumat verməklə aparmaq.

İbtidai istintaq və ya təhqiqat şəklində ibtidai araşdırma yalnız cinayət işinin başlanması haqqında qərar çıxarıldıqdan sonra aparılır. Cinayət işinin başlanmasından sonra müstəntiq və ya təhqiqatçı səlahiyyətlərinə və ya ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun göstərişinə əsasən onu öz icraatına qəbul edir və müvafiq qərar çıxarmaqla iş üzrə ibtidai araşdırmaya başlayır. Cinayət işi eyni müstəntiq və ya təhqiqatçı tərəfindən başlandıqda və onlar tərəfindən öz icraatına qəbul edildikdə cinayət işinin başlanması və onun öz icraatına qəbul edilməsi haqqında vahid qərar tərtib edilir. Həmin qərar çıxarıldıqdan sonra onun, habelə işin icraata qəbul edilməsi haqqında qərarın surəti 24 saat müddətində ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir. Cinayət-Prosesual Məcəllənin 218-ci maddəsində ibtidai araşdırmanın müddətləri göstərilmişdir. İbtidai araşdırma ittiham aktının tərtib edilməsi ilə tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsi haqqında və ya cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərarla qurtarır. İbtidai istintaqın aparılması məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərini apardıqdan sonra və hər bir halda cinayət işi başlanandan 10 (on) gün sonra təhqiqatçı müvafiq qərar çıxarmaqla cinayət işini müstəntiqə göndərir.

Həmin qərarın surəti 24 saat müddətində ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir. Cinayət işinin müstəntiqə göndərilməsi barədə cinayət işi üzrə ilkin istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirak etmiş təqsirləndirilən şəxsə, onun qanuni nümayəndəsinə və müdafiəçisinə, habelə zərər çəkmiş şəxsə, mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və onların nümayəndələrinə məlumat verilir.

Aşağıdakı hallar ibtidai araşdırmanın ümumi tərkib hissəsi olmaqla yanaşı mühüm şərtləri sayılır.

- ✓ cinayət işləri üzrə təhqiqatın aparılması
- ✓ cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması
- ✓ ibtidai araşdırmanın aparıldığı yer
- ✓ ibtidai araşdırmanın başlanması
- ✓ ibtidai araşdırmanın müddətləri
- ✓ ibtidai araşdırmanın qurtarması
- ✓ cinayət prosesi iştirakçılarının hüquqlarının izahının təmin edilməsinin və vəsatətlərinə baxılmasının məcburiliyi
- ✓ cinayətin törədilməsinə şərait paradan halların müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması vəzifəsi
- ✓ ibtidai araşdırma məlumatlarının yayılmasının yolverilməzliyi.

İbtidai araşdırmanın aparılması zamanı müstəntiq və ya təhqiqatçı cinayət prosesi iştirakçılarının qaldırdığı bütün vəsatətlərə, istər bu və ya digər prosesual hərəkətin həyata keçirilməsi zamanı bildirilmiş şifahi formada vəsatətlərə, istərsə də səlahiyyətli dövlət orqanlarına ünvanlanmış yazılı formada vəsatətlərə baxmalıdır. Vəsatətlərə ağılabatan müddətlərdə mümkün qədər tez, hər bir halda onların daxil olduğu vaxtdan beş gündən gec olmayaraq baxılmalıdır. Vəsatətə baxma onda ifadə olunmuş xahişin əsaslı olub-olmamasının yoxlanmasını, xahişin təmin edilməsinin cinayət təqibi ilə bağlı olan bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün əhəmiyyət kəsb edib-etməməsinin dəyərləndirilməsini və nəticədə vəsatətin tam təmin edilməsi, qismən təmin edilməsi (təmin edilməsinin qismən rədd edilməsi) və ya təmin edilməsinin rədd edilməsi haqqında əsaslandırılmış qərarın çıxarılmasını və bu barədə vəsatət vermiş şəxsin məlumatlandırılmasını (qəbul edilmiş qərarın surətinin dərhal göndərilinəsi yolu ilə) ehtiva edir.

Həmçinin "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının və ya onların vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətləri (səhvi və ya sui-istifadəsi) nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın dövlət tərəfindən ödənilməsi hüququnun təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Fiziki şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafələrinin, ictimai və dövlət mənafələrinin pozulması hallarının vaxtında aşkar edilməsi, qarşısının alınması və aradan qaldırılması məqsədilə təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında qanunvericiliyin eyni cür və dürüst icrası dövlət tərəfindən qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada təmin edilir. Bəraətverici hökm çıxarıldıqda; cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldıqda; inzibati xəta haqqında işə xitam verildikdə vurulmuş ziyanın bu Qanunla müəyyən edilmiş hallarda, miqdarda və qaydada ödənilməsi hüququ yaranır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 67-ci maddəsinin birinci bəndində göstərilir ki, səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində təqsirləndirdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir. 71-ci maddəsinin birinci bəndində qeyd edilir ki, Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcudur. Səkkizinci bəndində göstərilir ki, heç kəs törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır. Hüquq pozuntusu törədildikdən sonra yeni qanunla bu cür hərəkətlərə görə məsuliyyət aradan qaldırılmışsa və ya yüngülləşdirilmişsə, yeni qanun tətbiq edilir. Onunncu bəndinə əsasən dövlət orqanları yalnız bu Konstitusiya əsasında, qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hüduqlarda fəaliyyət göstərə bilərlər.

İbtidai araşdırma məlumatları cinayət prosesinin iştirakçıları və jurnalistlər tərəfindən yalnız müstəntiqin, təhqiqatçının, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi ilə ibtidai araşdırmanın maraqlarına zidd olmayan və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının hüquq və qanuni mənafələrini pozmayan həddə yayıla bilər. İbtidai araşdırma məlumatlarının yayılmasının qarşısının alınması ibtidai araşdırma sirrinin qorunmasına yönəlmişdir.

İbtidai araşdırma sirri-cinayət və cinayət-prosessual qanunvericiliklə qorunan cinayət işinin təhqiqatı və istintaqı ilə bağlı olan, yayılması və ya qeyri-qanuni istifadəsi təhqiqatın və istintaqın və ya onun iştirakçılarının qanuni maraqlarına ziyan vura bilən konfidensial məlumatdır. İbtidai araşdırma məlumatlarının yayılmasının yolverilməzliyi barədə tələbə riayət edilməsinin təmin edilməsi məqsədilə müstəntiq və ya təhqiqatçı şahidə, zərər çəkmiş şəxsə, mülki iddiaçıya və mülki cavabdehə, onların nümayəndələrinə, mütəxəssislərə, ekspertlərə, tərcüməçilərə, hal şahidlərinə, müdafiəçilərə və digər şəxslərə onların razılığı olmadan ibtidai araşdırma məlumatlarının yayılmasının yolverilməzliyi barədə yazılı xəbərdarlıq edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. (2020).
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, “Digesta” nəşriyyatı, (2015).
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin kommentariyası. h.e.d., professor. Cəfər Hacı Həsən oğlu Mövsümovun redaktəsi ilə. Bakı. (2011).
4. Abbasova, F.M. (2014). Cinayət Prosesi. Xüsusi hissə. Dərslik. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC.
5. Abbasova, F.M. (2015). Cinayət Prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Yenidən işlənmiş 2-ci nəşr. “Zərdabi LTD” MMC, Bakı.
6. Cəfərquliyev, M.Ə. (2008). Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi. Bakı: Qanun
7. Qasimov, Ə.Ə. (2008). Cinayət işi başlama ilə əlaqədar meydana çıxan problemlər və onların ibtidai araşdırmaya rəhbərlik edən prokuror tərəfindən həlli. Bakı.
8. Səməndərov, F.Y. (2007). Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı.
9. Ağayev, İ. (2010). Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. “Nurlar” nəşriyyatı, Bakı.
10. “Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 29 dekabr 1998-ci il, № 610-IQ.
11. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu 28 oktyabr 1999-cu il, № 728-IQ.

Göndərildi: 25.02.2024

Qəbul edildi: 16.04.2024